

ПРОБЛЕМИ ЗАСТОСУВАННЯ Й УДОСКОНАЛЕННЯ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОЇ ЗАБОРОНИ, ПРИСВЯЧЕНОЇ НЕЗАКОННІЙ ПОРУБЦІ ЛІСУ

ISSUES OF APPLICATION AND IMPROVEMENT OF CRIMINAL PROHIBITION AGAINST ILLEGAL LOGGING

Дудоров О.О.,
д.ю.н., професор, Заслужений діяч науки і техніки України
Запорізький національний університет

Письменський Є.О.,
д.ю.н., доцент

Луганський державний університет внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка

У статті з урахуванням здобутків кримінально-правової доктрини та на підставі проведеного аналізу матеріалів судової практики розглядаються проблемні питання тлумачення й застосування статті 246 Кримінального кодексу України «Незаконна порубка лісу». Надаються пропозиції щодо вдосконалення цієї кримінально-правової заборони.

Ключові слова: незаконна порубка лісу, злочини проти довкілля, бланкетність, малозначність, істотна шкода, використання службового становища.

С учетом достижений уголовно-правовой доктрины и на основании проведенного анализа материалов судебной практики рассматриваются проблемные вопросы толкования и применения статьи 246 Уголовного кодекса Украины «Незаконная порубка леса». Вносятся предложения по совершенствованию данного уголовно-правового запрета.

Ключевые слова: незаконная порубка леса, преступления против окружающей среды, бланкетность, малозначительность, существенный вред, использование служебного положения.

Taking into account achievements of criminal law doctrine and based on the analysis of the case law, issues of interpretation and application of Article 246 of the Criminal Code of Ukraine "Illegal Logging" are considered. Proposals for the improvement of this criminal law prohibition are made.

In particular, it is stated that de lege lata cutting dried fallen trees, which, along with the green plants are element of the forest, when taking into account specific circumstances, can be viewed as an insignificant act, devoid of public danger (ch. 2, Art. 11 of the Criminal Code of Ukraine). However, it is pointed out that the issue of attributing dead wood to the object of illegal logging should be solved through proper clarification of the disposition of Article 246 of the Criminal Code of Ukraine. Such option of solving the mentioned problem is supported, in particular, by the need to follow the principle of legal certainty.

The issue of what type of logging has to be recognized illegal is discussed. Considering the blanket nature of the disposition of the researched criminal law prohibition, the court in each case of its application should clearly identify which provisions of certain normative acts in the area of forest relations regulation have been affected by the accused and also should be referred to. It is shown that courts do not always provide proper specification of charges. Given the fact that the characteristic of illegality of logging can be interpreted in many ways, the suggestion to directly consolidate major types of illegal use of appropriate natural resource in Article 246 of the Criminal Code of Ukraine is expressed. Such step, among other things, would allow to strengthen informational and educational capacity of the specified criminal law prohibition.

Current practical issues related to the establishment of such socially dangerous consequences of illegal logging as causing significant damage are displayed. The wrongfulness of the formula "substantial harm" = "property damage of any amount" which is sided by some courts is proved. Arguments in favor of the legislative resolution of issues related to the definition of material harm, caused by illegal logging as a crime establishing feature are expressed.

The position according to which the concept of logging should cover not only the separation of the tree or shrub from roots or uprooting (removal of the stand with roots), but also their damage to the state of cessation of growth is argued. With this regard, the disposition of Article 246 of the Criminal Code of Ukraine requires clarification.

The issues of correlation between illegal logging and offenses in the area of official service – both in terms of the current Criminal Code of Ukraine, and in terms of its improvement are discussed.

Key words: illegal logging, crimes against environment, blanket character, insignificance, substantial harm, use of official position.

Як важливий компонент біологічного різноманіття України ліс є типом природних комплексів, у якому поєднуються переважно деревна та чагарникова рослинність із відповідними ґрунтами, трав'яною рослинністю, тваринним світом, мікроорганізмами й іншими природними компонентами, що взаємопов'язані у своєму розвитку, впливають один на одного та на навколишнє природне середовище (ст. 1 Лісового кодексу (далі – ЛК) України). Крім надзвичайно важливого значення лісу як природного ресурсу та його використання для задоволення потреб людини в деревині й іншій лісовій продукції, цей об'єкт природи має не меншу цінність через вплив на клімат, атмосферу, виконання ґрунтозахисних, водоохоронних та інших корисних функцій, а також через свою роль в оздоровленні, відпочинку, забезпеченні культурних та естетичних потреб суспільства. На сучасному етапі розвитку суспільних відносин в Україні ліси виконують не лише економічні, а й екологічні функції. Незважаючи на важливість еколого-економічного значення лісів, продовжується їх надмірна експлуатація, споживацьке використання, зокрема, в господарських інтересах і, як

наслідок, нехтування вимог лісового законодавства та винищення лісових ресурсів [1, с. 1].

Знищення лісів шляхом незаконних порубок, порушення правил протипожежної безпеки та інтенсивне споживання лісів і лісової продукції, що перевищує відтворювальний потенціал природи, заподіює серйозну шкоду лісовому господарству держави, втрату цінних порід дерев, загибель диких тварин і птахів, сприяє утворенню парникового ефекту, збільшенню вологості ґрунтів та утворенню боліт і поряд із цим опустелюванню територій тощо. Так, вирубка лісів у Карпатах призвела до того, що Карпатські гори облісали не в змозі стримувати весняне танення снігу і стікання води під час сильних дощів. Як наслідок, потоки води набирають потужності, руйнуючи все на своєму шляху: живу й неживу природу, споруди водо-, електро-, газо-, нафтопостачання, лінії зв'язку, сільськогосподарські угіддя, затоплюють цілі населені пункти, регіон [2, с. 30].

У Концепції реформування та розвитку лісового господарства, схваленій Розпорядженням Кабінету Міністрів України (далі – КМУ) від 18 квітня 2006 р. № 208-р,

констатується, що ліси по території України розташовані дуже нерівномірно і сконцентровані переважно на Поліссі та в Карпатах. Лісистість у різних природних зонах також має значні відмінності й не досягає оптимального рівня, за якого ліси найкраще впливають на клімат, ґрунти, водні ресурси, протидіють ерозійним процесам. Однією з основних причин існування проблем у лісовому господарстві названо значний обсяг незаконних рубок.

Кримінально-правова заборона, присвячена незаконній порубці лісу, є усталеною (з часу ухвалення у 2001 р. чинного Кримінального кодексу (далі – КК) України диспозиція ст. 246 не зазнала жодних змін) і працюючою. Причому з усіх норм, передбачених розділом VIII Особливої частини КК «Злочини проти довкілля», досліджувана стаття поряд зі ст. 240 КК «Порушення правил охорони або використання надр» і ст. 249 КК «Незаконне зайняття рибним, звіриним або іншим водним добувним промислом» належить «лідерів» за частотою застосування [3, с. 136, 139]. Водночас аналіз матеріалів судової практики демонструє наявність низки проблемних питань, звернення до яких зумовлено необхідністю забезпечення безпомилкової кримінально-правової оцінки незаконної порубки лісу, що, своєю чергою, наводить на думку про доцільність унесення відповідних змін до КК України.

Учиненню зазначеного злочину проти довкілля сприяють масове безробіття на тлі низького життєвого рівня громадян, недостатній розвиток правомірних способів задоволення потреб населення в деревині, нерегульований ринок деревини й виробів із неї, доступність і неналежна охорона лісових ресурсів, слабкий вплив на злочинну діяльність з боку уповноважених державних органів, неефективність законодавства, що регламентує кримінальну та адміністративну відповідальність за незаконну порубку лісу, тощо. Велику кількість незаконних порубок лісу спричиняє високий попит на незаконно заготовлену деревину, зростання цін на неї й висока вартість деревини в сусідніх з Україною державах [2, с. 26; 4, с. 154, 157–158]. Тому дискусія, яка наразі триває в суспільстві, щодо скасування мораторію на експорт лісоматеріалів у необробленому стані безпосередньо стосується висвітлюваної проблеми (щоправда, не її кримінально-правової складової).

Підвищену суспільну небезпеку становлять випадки, коли незаконні порубки здійснюються постійними бригадами (а фактично нелегальними фірмами) з високим рівнем організації праці, використанням спеціальної техніки, призначеної для заготівлі й вивезення значних обсягів деревини, за наявності сталого ринку збуту незаконно видобутої деревини та одержання від цього надприбутків. Такі діяння, здійснювані систематично й поєднані з незаконним збутом лісопродукції, фактично спрямовані на знищення лісових масивів і їх ділянок [5, с. 51–57].

Сьогодні актуальність розглядуваної проблеми посилюється у зв'язку з поширенням діяльності «чорних лісорубів» і необхідністю здійснення адекватного правового реагування на вчинювані ними посягання. Так, на засіданні КМУ 2 листопада 2016 р. були озвучені результати моніторингу стану використання лісів на території Закарпатської області, де третина вирубок визнана незаконною. Було виявлено 871 ділянку фактичних суцільних вирубок лісів загальною площею понад 2 112 га; із них – 530 ділянок загальною площею 774 га суцільних вирубок лісів, які не збігаються за конфігурацією та місцезональними з нормативними вирубками лісів [6]. За перше півріччя 2016 р. обсяги незаконної порубки лісу в Україні збільшилися на 36% (приблизно 15 800 кубів) порівняно з аналогічним періодом 2015 р. [7], і це при очевидності того факту, що періодично оприлюднювані чиновниками Державного агентства лісових ресурсів України статистичні дані є далекими від реальних. «Чималий сегмент кримінально-караного браконьєрства відносно лісу залишається латентним...» [2, с. 27].

Обсяг статті не дає змоги розкрити весь комплекс наявних проблем кримінально-правової кваліфікації незаконної порубки лісу та пов'язані з цим питання вдосконалення законодавства, у зв'язку з чим зосередимо увагу лише на найбільш важливих із них.

1. Предметом складу злочину, передбаченого ст. 246 КК України, є дерева й чагарники. Дерева – це багаторічні рослини з чітко вираженим твердим стовбуром із гілками, які утворюють крону. Дерева відіграють головну роль у формуванні лісових біоценозів, становлять основу ландшафту в лісових зонах. Чагарниками визнаються багаторічні рослини, які в дорослому стані не мають головного стовбура (стебло чітко виражене лише в перший рік життя), із деревоподібними гілками, що починають рости з поверхні ґрунту. Чагарники є невід'ємним компонентом лісу, а інколи утворюють і сам ліс (ліщинові ліси, гаї тощо). Вони мають такі самі корисні властивості й благотворно впливають на життя людей, як і дерева.

Для кваліфікації діяння за ст. 246 КК України важливо, щоб дерева та чагарники як представники флори (природного і штучного походження) не набули товарно-грошової форми, інакше кажучи, статусу майна. Протиправне заволодіння заготовленим чи складованим лісом, незаконна порубка з корисливою метою дерев і чагарників у розсадниках, ботанічних і зоологічних садах, квітникарських господарствах, а також інша незаконна порубка *поза межами лісового фонду України* за наявності підстав утворюють склад відповідного злочину проти власності або самоправства.

Згідно зі ст. 4 ЛК України, до лісового фонду належать лісові ділянки, в тому числі захисні насадження лінійного типу площею не менше ніж 0,1 га. Відповідно, згадування в диспозиції ст. 246 КК України про захисні лісові насадження свідчить про неузгодженість положень кримінального та регулятивного (лісового) законодавства. Водночас у ЛК України встановлено, що до лісового фонду не належать зелені насадження в межах населених пунктів (парки, сади, сквери, бульвари тощо), які не зараховані в установленому порядку до лісів; окремі дерева та групи дерев, чагарники на сільськогосподарських угіддях, присадибних, дачних і садових ділянках. В абз. 4 п. 9 Постанови Пленуму Верховного Суду України (далі – ВСУ) «Про судову практику у справах про злочини та інші правопорушення проти довкілля» від 10 грудня 2010 р. № 17 роз'яснюється, що порубка дерев і чагарників на територіях, не зарахованих до лісового фонду, не зумовлює відповідальності за ст. 246 КК України. За наявності підстав такі дії можуть бути кваліфіковані як крадіжка, самоправство тощо.

Штучно вирощені зелені насадження, які згодом не набули властивостей дикорослих лісів, на відміну від лісових насаджень, не входять до лісового фонду, а отже, не можуть розглядатися як предмет злочину, передбаченого чинною редакцією ст. 246 КК України. При цьому в населених пунктах (поряд зі штучно вирощеними) ростуть і дерева, що становлять природні утворення. Залежність кваліфікації порубки від походження дерева й належності останнього до лісового фонду, про що порушник може нічого не знати, виглядає дещо нелогічною. Сказане наводить на думку, що вдосконалена ст. 246 КК України могла б передбачати караність незаконної порубки як тих деревостанів, що входять до лісового фонду, так й інших деревостанів (принаймні тих із них, екологічна значущість яких є безсумнівною).

Подібний підхід утілено, наприклад, у ст. 322 КК Іспанії, згідно з якою злочинцем визнається, зокрема, той, хто зірве, зрубас, спалить, збере або вирве будь-який вид чи підвид рослин, які розмножуються або для яких існує загроза. Це посягання зараховано до злочинів проти природних ресурсів і навколишнього середовища. Ст. 109 КК Латвійської Республіки передбачає відповідальність за порубку дерев та інші подібні дії, вчинювані не лише

в чужому лісі, а й на чужій земельній ділянці, особливо охоронюваних державою природній території чи об'єкті, в парку, на дендрологічному об'єкті, земельній або водній захисній смузі, в міській зеленій зоні, на інших захисних смугах або зонах.

Показово, що у вітчизняній юридичній літературі одним із недоліків чинної редакції ст. 246 КК України визнається те, що її дія не поширюється на зелені зони міст і промислових центрів, парки і сквери, сади й розсадники, насадження вздовж вулиць, шляхів, річок, водойм тощо [8, с. 160]. Зважаючи на сучасний кризовий екологічний стан у багатьох містах України, пріоритет екологічних функцій штучно створених природних екосистем і з метою включення таких об'єктів до сфери кримінально-правової охорони довкілля, запропоновано доповнити диспозицію ст. 246 КК України словами «а також дерев і чагарників, що не входять до лісового фонду» [9, с. 8]. Стверджується також, що поза увагою законодавця залишилися незаконна рубка дерев і чагарників на сільськогосподарських угіддях, що не належать до лісів і лісового фонду, у зв'язку з чим поліпшена ст. 246 КК України мала б передбачати відповідальність і за незаконні дії щодо окремих груп дерев на землях сільськогосподарського призначення. Висувається й пропозиція включити в КК України ст. 246-1, яка б визнавала окремим злочином проти довкілля незаконне видалення, знищення або пошкодження дерев і чагарників, які належать до зелених насаджень у населених пунктах, що заподіяло істотну шкоду [10].

Очевидно, що вказана проблема позбавлена однозначності, знаходиться на вістрі проблеми розмежування злочинів проти власності й довкілля, а тому потребує самостійного розгляду. Про це, зокрема, свідчить доктринальна пропозиція виключити зі ст. 260 КК РФ (аналог ст. 246 КК України) згадування про ті дерева, кущі та ліани, які не зараховано до лісових насаджень [11, с. 88–89], дискусійність питання про визнання предметом незаконної порубки дерев і чагарників, які ростуть на присадибних, дачних і садових ділянках [12, с. 15], при тому, що інші російські науковці, навпаки, підтримують рішення свого законодавця про розширення предмета аналізованого екологічного злочину (а саме вихід цього предмета за межі лісового фонду) [5, с. 74–75; 13; 14, с. 20; 15, с. 91].

2. Зазвичай установлення такої ознаки складу, передбаченого ст. 246 КК України, як його предмет, на практиці не викликає труднощів. Разом із тим звертає на себе увагу неоднозначність питання, чи потрібно визнавати розглядуваним злочином незаконну порубку *сухостійного лісу*.

З урахуванням того, що сухостійні дерева втрачають більшу частину біологічних функцій і не чинять будь-якого впливу на природні фактори, в юридичній літературі зустрічається думка про те, що сухостійні дерева не повинні визнаватись предметом незаконної порубки лісу. Стверджується, що предметом цього злочину є дерева та чагарники, які не втратили своїх природних біологічних функцій, тобто сиророслий ліс. Єдиним винятком визнаються ситуації, коли здійснюється порубка таких сухостійних дерев, які є обов'язковим елементом ландшафту (наприклад, таких, що розташовані в заповідниках із метою збереження лісової флори й фауни в їх природному стані). Зазначається й те, що сухостійні дерева нерідко стають навіть шкідливими, бо сприяють поширенню різноманітних лісових хвороб, шкідників, заважають виростанню продуктивного лісу тощо [2, с. 34–35, 48, 71–75, 103; 16, с. 30; 17, с. 454; 18, с. 92; 19, с. 561].

Інша точка зору із цього питання кваліфікації зводиться до того, що предметом складу злочину, передбаченого ст. 246 КК України, є природний стан лісу, тобто це повинні бути дерева й чагарники на корні (пні), як сиророслі, так і сухостійні, адже ліс – це певна біологічна єдність. До того ж поняття рубки сухоостою збігається з поняттям рубки сиророслого лісу, а сухостійні дерева, як і дерева,

пошкоджені хворобами чи заражені шкідниками, підлягають санітарній рубці не довільно, а в порядку, встановленому лісовим законодавством [12, с. 15; 20, с. 84; 21, с. 159–160].

Щодо позиції судової практики, то їй відомі випадки інкримінування ст. 246 КК України особам, які вчиняли незаконну порубку сухостійних дерев.

Так, на підставі вироку Галяцького районного суду Полтавської області від 24 жовтня 2016 р. за ст. 246 КК України було засуджено особу, яка, знаходячись на території колишніх торф'яників, незаконно здійснила порубку трьох сухостійних дерев породи «верба» [22]. Інша особа, не маючи відповідного дозволу, вирувала одинадцять дерев сухостійної сосни й за вироком Конотопського міськрайонного суду Сумської області від 18 жовтня 2016 р. була визнана винуватою в учиненні злочину, передбаченого ст. 246 КК України [23].

За цією самою статтею КК України кваліфікував Яремчанський міський суд Івано-Франківської області (вирок від 12 червня 2012 р.) дії особи, яка на території Микуличинського лісництва ДП «Делятинське лісове господарство» без відповідного дозволу для власних потреб зрубала три сухостійні дерева породи «ялина» діаметром пня, відповідно, 54 см, 59 см і 51 см. Визнаючи себе винуватим у вчиненні незаконної порубки лісу частково, підсудний заявив, що, оскільки три ялини, які він зрубав, були сухостійними, а одне дерево, яким він заволодів, – вітровальним, його дії не заподіли жодної шкоди навколишньому природному середовищу. Це твердження, однак, не завадило суду кваліфікувати дії вказаної особи за ст. 246 КК України. Разом із тим суд обгрунтовано виключив із обвинувачення за цією кримінально-правовою нормою факт заволодіння підсудним одним вітровальним деревом породи «ялина». Установлено, що останнє було зламане вітром приблизно на висоті 1 м від кореня, тобто підсудний не відділяв дерево від кореня, а отже, не вчиняв його порубку [24].

Як відомо, хмиз – мертві стовбури дерев або їх частин, які лежать на поверхні ґрунту (вітровал, бурелом, сніголам, трусок, утворений унаслідок природного відмирання дерев, тощо), не визнаються предметом злочину, передбаченого ст. 246 КК України. За наявності підстав порушення порядку заготівлі другорядних лісових матеріалів може кваліфікуватись за ст. 356 КК України як самоправство. Тому занадто категоричним вважаємо висловлювання О.В. Сторчоуса про те, що «за чинним законодавством особа, яка самовільно, без будь-якого дозволу привласнює стовбур, що відділився від кореневої частини внаслідок бурелому, сніговалу чи вітровалу, не несе жодної відповідальності» [10].

De lege lata порубка засохлих і хворих деревостанів, які поряд із сиророслими рослинами є елементом лісу як біологічної єдності, з урахуванням конкретних обставин може розглядатись як малозначне діяння, позбавлене суспільної небезпеки (ч. 2 ст. 11 КК України). Принаймні така рекомендація висловлювалась нами раніше в одній із робіт [25, с. 442]. Водночас переконані в тому, що питання про зарахування до предмета незаконної порубки лісу сухоостою мало б розв'язуватись шляхом здійснення відповідного уточнення диспозиції ст. 246 КК України. За умови суперечливого тлумачення цієї кримінально-правової заборони в позначеній частині саме законодавцю варто визначити, чи характеризується незаконна порубка сухостійного лісу рівнем суспільної небезпеки, притаманним злочину. Сказане стосується й такої дії, як самовільне привласнення зламанних дерев, указівку на яку окремі дослідники пропонують включити в ст. 246 КК України поряд із незаконними рубкою, пошкодженням і викопуванням дерев і чагарників [10].

На користь висунутого варіанта розв'язання проблеми кримінально-правової оцінки незаконної порубки сухос-

тійних дерев указує як необхідність дотримання принципу юридичної визначеності – однієї з основних складових верховенства права, так і висловлена в літературі пропозиція здійснити в ст. 65 Кодексу України про адміністративні правопорушення (далі – КУпАП) розмежування незаконної порубки, пошкодження або знищення лісових культур і молодняка, з одного боку, і незаконної порубки, пошкодження або знищення сухоостою в лісах – з іншого, встановивши за друге правопорушення менш суворе стягнення. Адже в більшості випадків вирубування або знищення сухоостою в лісах з екологічного погляду має позитивний вплив на стан живих лісових культур [26, с. 16, 184–185].

3. З об'єктивної сторони злочин, передбачений ст. 246 КК України, полягає в незаконній порубці дерев і чагарників. Тобто не будь-яка порубка лісу здатна потягнути за собою кримінальну відповідальність, а лише та, яка вчинена **незаконно**. Свого часу Пленум ВСУ роз'яснив, що така відповідальність може наставати тільки у випадках, коли порубка лісу здійснювалася з порушенням нормативних актів, які регулюють порядок порубки дерев і чагарників, у лісах, захисних та інших лісових насадженнях (якщо при цьому заподіяно істотну шкоду), або в заповідниках чи на територіях та об'єктах природно-заповідного фонду (далі – ПЗФ), або в інших особливо охоронюваних лісах (абз. 1 п. 9 Постанови Пленуму ВСУ «Про судову практику у справах про злочини та інші правопорушення проти довкілля» від 10 грудня 2004 р. № 17).

Як бачимо, кваліфікація дій за ст. 246 КК України залежить від категорії захищеності лісу та правового статусу об'єктів, у межах яких здійснюється порубка. До речі, з урахуванням того, що незаконна порубка, яка утворює склад аналізованого злочину, може здійснюватись не лише в лісах, не зовсім прийнятно вважаємо пропозицію В.К. Матвійчука викласти назву ст. 246 КК України в такій редакції: «Незаконна порубка дерев і чагарників у лісах» [27, с. 147]. Водночас ми усвідомлюємо умовність назви чинної редакції цієї статті КК і, відповідно, доцільність її уточнення (адже рубці піддається не ліс як певний природний ресурс, а відповідні дерева й чагарники). До речі, в ст. 65 КУпАП використовується більш вдалий зворот – «незаконна порубка і пошкодження дерев і чагарників».

Доктрина кримінального права виходить із того, що порубка є незаконною, якщо вона здійснюється: 1) без спеціального на те дозволу, який посвідчується відповідним документом (лісорубним або лісовим квитком), виданим уповноваженим органом (особою); 2) за дозволом, виданим із порушенням чинного законодавства; 3) за наявності дозволу, але з недотриманням передбачених у ньому умов стосовно місця, способу і строків порубки, кількості й порід дерев і чагарників (порубка не на тій ділянці, що виділена, до початку чи після закінчення установлених у дозволі строків, вирубування цінних і рідкісних дерев і чагарників, занесених до Червоної книги України, насінників, плюсових та інших дерев, що мають виняткове значення для збереження біорізноманіття, тощо); 4) за наявності дозволу на проведення суцільної санітарної рубки, але без дотримання обмежень, установлених щодо площі, строків, технологій проведення робіт [25, с. 448–449]. Наприклад, за повідомленнями засобів масової інформації, на території Путильського району під виглядом санітарних і лісовідновних рубок щороку, замість 60 тис. кубометрів, вирубується 100 тис. і більше кубометрів лісу [28]. Наявність лісорубного квитка на проведення порубки не обов'язково свідчить про те, що дерева на певній ділянці були зрубані законно [29, с. 10].

Викладене розуміння незаконності порубки лісу є результатом системного тлумачення положень кримінального та лісового законодавства. Як засвідчує аналіз матеріалів правозастосовної практики, найбільш розповсюдженими є порубки, вчинювані без спеціального дозволу, тобто без лісорубного квитка (так звані самовіль-

ні рубки). Суб'єктами цих рубок зазвичай є особи, не пов'язані з лісовою або (та) мисливською галузями господарства.

Беручи до уваги бланкетний характер диспозиції кримінально-правової заборони, закріпленої в ст. 246 КК України, суд у кожному випадку її застосування в порядку конкретизації обвинувачення має чітко визначити, які положення тих чи інших нормативних актів у сфері регулювання лісових правовідносин були порушені винуватим, а також робити посилання на них. Серед таких актів варто назвати, зокрема, ЛК України; Закон України «Про мораторій на проведення суцільних рубок на гірських схилах в ялицево-букових лісах Карпатського регіону» від 10 лютого 2000 р.; Санітарні правила в лісах України, затверджені Постановою КМУ від 27 липня 1995 р. № 555; Правила відтворення лісів, затверджені Постановою КМУ від 1 березня 2007 р. № 303; Порядок спеціального використання лісових ресурсів і Порядок видачі спеціальних дозволів на використання лісових ресурсів, затверджені Постановою КМУ від 23 травня 2007 р. № 761; Правила рубок головного користування, затверджені Наказом Держкомлісгоспу від 23 грудня 2009 р. № 364.

Специфіка бланкетного способу викладення диспозиції кримінально-правових норм справедливо вбачається в описанні елементів складу злочину за допомогою узагальнених ознак та ознак-понять, які є «закодованими» (їх зміст логічно не випливає з диспозиції кримінально-правової норми), а тому для з'ясування потребують звернення до пов'язаних із кримінальним іншим галузей законодавства [30, с. 54–63]. Варто погодитись із тим, що бланкетний характер диспозиції кримінально-правових норм про злочини проти довкілля істотно ускладнює практичним працівникам слідства, прокуратури та суду їх застосування на практиці [31, с. 37–38]. На особливості кваліфікації злочинів проти довкілля, передбачених статтями КК України з бланкетними диспозиціями, звернув увагу і ВСУ: в п. 2 Постанови Пленуму «Про судову практику у справах про злочини та інші правопорушення проти довкілля» від 10 грудня 2004 р. № 17 роз'яснюється, що судам потрібно ретельно з'ясувати, яким саме законодавством регулюються правовідносини, пов'язані з використанням та охороною відповідного природного ресурсу (землі, надр, вод, атмосферного повітря, рослинного і тваринного світу тощо).

На жаль, інколи суди обмежуються констатацією незаконності порубки лісу, не зазначаючи, в чому саме полягає незаконний характер діяння. Наприклад, так учинив Путильський районний суд Чернівецької області, який у вирокі від 22 вересня 2016 р. зафіксував лише те, що особа протягом березня – квітня 2016 р. в урочищі Тури Яблуницької сільської ради Путильського району Чернівецької області вчинила незаконну порубку сімнадцяти сиророслих дерев породи «ялина», чим спричинила істотну шкоду на суму 161 973 грн. 61 коп. [32].

Ураховуючи те, що ознака незаконності порубки може тлумачитись по-різному, в ст. 246 КК України варто закріпити види незаконного користування відповідним природним ресурсом. Уважаємо, що це істотно посилює б інформаційне та виховне навантаження аналізованої кримінально-правової заборони. Отже, в ст. 246 КК України пропонуємо зазначити, що незаконною визнається порубка дерев і чагарників, учинена без відповідного дозволу; за дозволом, виданим із порушенням чинного законодавства; до початку чи після закінчення встановлених у дозволі строків; не на призначених ділянках чи понад установлену кількість; не тих порід дерев, які визначено в дозволі; порід, вирубку яких заборонено.

4. Чи не найбільше питань на практиці виникає з установленням таких суспільно небезпечних наслідків незаконної порубки лісу, як **заподіяння істотної шкоди**. Законодавець не розкриває змісту цієї ознаки, залишаючи його визначення на розсуд правозастосувача.

Поняття істотної шкоди як наслідку відповідних злочинів проти довкілля використовується в розділі VIII Особливої частини КК України чотири рази (ч. 1 ст. 244, ст. 246, ч. 1 ст. 248, ч. 1 ст. 249), проте в законодавчому порядку зміст цього поняття розкрито лише в примітці ст. 248 КК України. В інших випадках під час обрахування істотної шкоди, на думку В.В. Локтіонової, необхідно враховувати такі критерії: 1) велика вартість предмета злочину проти довкілля; 2) кількість добутого; 3) особлива цінність предмета злочину; 4) особлива екологічна цінність; 5) витрати на покриття збитків від учинення злочину проти довкілля. Істотність шкоди при незаконній порубці дерев і чагарників згадана авторка пропонує визначати з урахуванням, зокрема, таких критеріїв, як кількість вирубаних дерев і чагарників, цінність їх породи, діаметр дерев на пні, група лісу, розмір витрат, виділених, наприклад, на засадження території новими рослинами [33, с. 173–174, 178; 34, с. 11].

Вирішуючи питання, чи є заподіяна незаконною порубкою шкода істотною (оцінне поняття), потрібно в кожному конкретному випадку враховувати вартість, екологічну цінність (наприклад, занесення дерева або чагарника до Червоної книги України), кількість незаконно вирубаного лісу, розмір шкоди, завданої довкіллю, у тому числі обчисленої за спеціальними таксами. Нами було висловлено думку про те, що шкода визнається істотною, зокрема, тоді, коли були знищені певні види дерев у тій чи іншій місцевості, погіршилися породний склад, якість, захисні, водоохоронні та інші екологічні властивості лісу, виникли труднощі у відтворенні заліснення в певній місцевості, знизилась якість атмосферного повітря, змінилися ландшафтні місцевості, русло річки, сталась ерозія ґрунту [25, с. 454]. Подібні міркування висловлює В.К. Матвійчук, який водночас констатує, що судова практика під час з'ясування істотності шкоди, заподіяної незаконною порубкою лісу, не враховує втрату корисних функцій лісу [27, с. 178].

Якщо внаслідок незаконної порубки дерев, чагарників у лісах, захисних та інших лісових насадженнях істотна шкода не настала, то винувата особа залежно від обставин має нести відповідальність на підставі ст. ст. 64, 65, 65-1 або 66 КУпАП.

Проаналізовані матеріали судової практики засвідчують гостроту проблеми встановлення суспільно небезпечних наслідків незаконної порубки лісу у вигляді заподіяння істотної шкоди. Суди демонструють широкий спектр підходів до розуміння змісту диспозиції ст. 246 КК України в частині визначення вказаної ознаки складу злочину, що змушує в черговий раз замислитись над удосконаленням КК України. Розглянемо декілька прикладів із судової практики.

У вирокі Воловецького районного суду Закарпатської області від 19 жовтня 2016 р. істотна шкода підміняється майновою. Суд, кваліфікуючи скоєне за ст. 246 КК України, навіть не згадує про істотну шкоду як таку, зазначаючи лише те, що особа вчинила незаконну порубку деревини, чим заподіяла державному підприємству «Воловецьке лісове господарство» майнову шкоду на суму 22 761 грн. 93 коп. [35].

Більш поширеними є випадки, коли суди хоча й констатують наявність істотної шкоди, роблять такий висновок виключно на підставі заподіяної майнової шкоди. Суди фактично прирівнюють істотну шкоду до майнової, не враховуючи інші важливі чинники, згадані вище. За такого підходу не зрозуміло, якою є межа цієї істотності та який розмір майнової шкоди її виключає. Наприклад, як зазначив Богородчанський районний суд Івано-Франківської області у вирокі від 12 жовтня 2016 р., особа вчинила незаконну порубку трьох дерев сосни, заподіявши істотну шкоду, яка в грошовому вираженні становила 14 488 грн. 25 коп. Дії підсудного суд кваліфікував за ст. 246 КК України, оскільки той учинив незаконну поруб-

ку лісу, що заподіяло істотну шкоду лісовому господарству на вказану суму [36].

Правильнішою є позиція тих судів, які до визначення істотної шкоди підходять комплексно, установлюючи факт заподіяння не лише майнової шкоди, а й шкоди, яка спричиняється порядку використання, охорони та відтворення лісів. «... не можна розглядати ліс лише як джерело деревини, він є складною, багаторівневою та багатофункціональною системою» [29, с. 45].

Так, обґрунтовуючи наявність істотної шкоди, заподіяної в результаті незаконної порубки лісу, Тростянецький районний суд Сумської області у вирокі від 7 жовтня 2016 р. зазначив, що внаслідок самовільної порубки лісів особа завдала матеріальні збитки навколишньому природному середовищу в розмірі 5 511 грн. 14 коп., чим заподіяла істотну шкоду інтересам держави в сфері охорони, раціонального використання й відтворення лісових ресурсів, а саме погіршилась спроможність виконання лісосмугою специфічних захисних функцій [37].

Покажемо у цьому плані є також вирок Любомльського районного суду Волинської області від 27 листопада 2013 р., відповідно до якого обвинувачений був виправданий саме через відсутність заподіяної істотної шкоди. Суд, пославшись на викладену вище доктринальну позицію, зробив висновок про недостатність установленної майнової шкоди для вирішення питання про її істотність у контексті суспільно небезпечних наслідків, визначених у ст. 246 КК України: «... при порівняно суттєвому розмірі встановленої за відповідними таксами цивільно-правової шкоди незначна кількість і вартість незаконно зрізаних дерев та відсутність необхідних і достатніх ознак істотності шкоди свідчать про відсутність в діях особи складу злочину, передбаченого ст. 246 КК України» [38].

На нашу думку, треба підтримати позицію тих судів, які ставлять під сумнів використання під час визначення суспільно небезпечних наслідків складу злочину, передбаченого ст. 246 КК України, формули «істотна шкода» = «майнова шкода будь-якого розміру». Тому, наприклад, правильно вчинив Апеляційний суд Волинської області, визнавши обвинувачення за ст. 246 КК України неконкретним, оскільки підхід до визначення істотної шкоди суду першої інстанції засновувався лише на встановленні матеріальних збитків. Апеляційний суд зробив слушний висновок про те, що без комплексного врахування вартості, екологічної цінності, кількості незаконно вирубаного лісу й установлення інших значущих обставин не можна вважати істотності шкоди як обов'язкову ознаку об'єктивної сторони злочину, передбаченого ст. 246 КК України, належним чином з'ясованою [39].

На різнобій у визначенні розміру істотної шкоди як ознаки незаконної порубки лісу слушно звернула увагу Л.П. Брич, яка висловила за вирішення досліджуваної проблеми шляхом надання роз'яснення найвищою судовою інстанцією. Науковець висунула пропозицію доповнити Постанову Пленуму ВСУ «Про судову практику у справах про злочини та інші правопорушення проти довкілля» від 10 грудня 2004 р. № 17 роз'ясненням про те, який розмір майнової шкоди, вираженої в НМДГ, при вчиненні незаконної порубки лісу як злочину вважається істотною шкодою [40, с. 199]. Видається, що зазначена пропозиція суперечить природі істотної шкоди при незаконній порубці лісу як оцінної ознаки. Визначення того, який саме розмір майнової шкоди, виражений у певній кількості НМДГ, має визнаватися істотною шкодою як ознакою об'єктивної сторони складу злочину, передбаченого ст. 246 КК України, – компетенція законодавця, а не органу, уповноваженого здійснювати судові тлумачення положень кримінального закону.

Нам імпонує висловлена в юридичній літературі думка про необхідність законодавчої конкретизації поняття істотної шкоди, заподіяної внаслідок незаконної порубки

лісу [41, с. 40–41]. Конструюючи кримінально-правові норми про відповідальність за інші злочини проти довкілля, які можна назвати подібними до незаконної порубки лісу (ст. ст. 239-1, 239-2, 248 КК України), законодавець пов'язує кримінальну відповідальність за основний (ст. ст. 239-2, 248 КК України) або кваліфікований склад злочину (ст. 239-1 КК України) із: 1) настанням певних формально визначених наслідків, описаних за допомогою вказівки на конкретні грошові суми (ст. ст. 239-1, 248 КК України); 2) об'ємом незаконно добутого поверхневого (грунтового) шару земель водного фонду (ст. 239-2 КК України). За таких обставин формалізація суспільно небезпечних наслідків незаконної порубки лісу могла б стати одним із напрямів удосконалення досліджуваної статті КК.

Загалом аналіз особливостей законодавчого описання наслідків злочинів проти довкілля в чинному КК України дає змогу стверджувати, що наш законодавець надав перевагу наслідкам, які здебільшого ґрунтуються на судженнях правозастосовних органів. С.Б. Гавриш із цього приводу пише, що без розроблення критеріїв формалізації оцінних понять в екологічних злочинах, визначення параметрів (масштабу, розмірів тощо) вияву і встановлення їх наслідків названі норми або майже не будуть застосовуватись, або слугуватимуть підставою для виправданої законом сваволі [42, с. 282; 43, с. 421–422]. Подібним чином висловлюється В.В. Локтіонова, яка зазначає, що в законі про кримінальну відповідальність необхідно відмовитись від використання понять, що мають занадто широкий і «розмитий» зміст, замінивши їх формально-визначеними поняттями [34, с. 11].

Зазначимо, що спроби в указаний спосіб поліпшити ст. 246 КК України робились, однак успіхом вони поки що не увінчались. Так, свого часу народним депутатом України В.І. Левчуном уносився Законопроект «Про внесення змін до Кримінального кодексу України (щодо посилення відповідальності за незаконну вирубку лісових ресурсів)» (реєстр. № 10669), яким пропонувалось доповнити ст. 246 КК України приміткою такого змісту: «У статті 246 цього Кодексу шкода вважається істотною, якщо вона полягає у заподіянні збитків на суму від п'ятдесяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян за такою, встановленою для обчислення розміру стягнень за шкоду, заподіяну незаконною порубкою і пошкодженням дерев і чагарників».

Сьогодні ми не готові назвати оптимальну величину істотної шкоди при незаконній порубці лісу, яку *de lege ferenda* варто закріпити в ст. 246 КК України, і лише висловимо думку, що запропонований згаданим Законопроектом показник цієї шкоди виглядає завищеним. Так, за інформацією О.В. Сторчоуса, сьогодні розмір шкоди, який розцінюється правозастосувачами як свідчення її істотності з погляду кваліфікації за ст. 246 КК України, в середньому становить 7–10 тис. грн. [29, с. 50]. Положення про завищеність відповідного показника стосується й пропозиції закріпити в ст. 246 КК України істотну шкоду, завдану незаконною порубкою лісу, на рівні 100 і більше НМДГ [2, с. 95–96, 105, 156, 193; 9, с. 5, 8–9, 14], а так само на рівні 250 і більше НМДГ [33, с. 173–174, 178]. Принагідно зауважимо, що висуненню останньої з наведених пропозицій (В.В. Локтіонова) не передувало бодай якесь обґрунтування.

Незважаючи на множинність теоретичних позицій, не сумніваємося в доцільності саме законодавчого втручання в розв'язання проблем, пов'язаних із визначенням істотності шкоди, заподіяної незаконною порубкою лісу, як криміноутворювальної ознаки. Уважаємо, що КК має чітко встановлювати, яка шкода вважається істотною при незаконній порубці лісу (принаймні в частині її майнової складової). Допоки цього не зроблено, на практиці, крім зазначеної вище, гостро постає проблема відмежування незаконної порубки дерев і чагарників як злочину, передбаченого ст. 246 КК України, від суміжного адміністра-

тивного проступку – незаконної порубки й пошкодження дерев і чагарників (ст. 65 КУпАП). Нині одні й ті самі дії, які полягають у незаконній порубці дерев, залежно від розсуду суду (інколи нічим не обґрунтованого) можуть одержувати різну правову оцінку – або як злочину, або як адміністративного правопорушення. Наведемо із цього приводу лише один приклад, який, на жаль, є типовим.

Відповідно до постанови Камінь-Каширського районного суду Волинської області від 28 вересня 2016 р., особу було визнано винуватою в учиненні правопорушення, передбаченого ст. 65 КУпАП. Як зазначається в судовому рішенні, ця особа, знаходячись у Великообзирському лісництві ДП «Камінь-Каширське лісове господарство», зрізала два сиророслих дерева сосни з діаметрами пнів 28 і 41 см [44].

Ураховуючи, що в деяких випадках дії особи, які полягали в незаконній порубці навіть одного дерева згаданої породи, кваліфікуються як злочин (передусім мається на увазі перша форма об'єктивної сторони складу злочину, передбаченого ст. 246 КК України), з'ясований тренд, який спостерігається на практиці, є вкрай небезпечним і таким, що свідчить про кричуще порушення принципів справедливості й законності в кримінальному праві. Не в останню чергу занепокоєння викликає потужний корупційний ризик, який полягає в можливості правоохоронних органів і суду за одних і тих самих фактичних обставин кваліфікувати незаконну порубку лісу і як злочин, і як адміністративний проступок. Указаний корупційоногенний чинник породжує «зручну» лазівку для несумлінних правозастосувачів і заможних «лісокористувачів», а тому потребує законодавчого усунення.

У літературі слушно наголошується на тому, що відсутність чіткої межі між злочином та адміністративним правопорушенням негативно впливає на стан правової охорони лісів. Адже це певним чином покриває порушення як з боку лісової охорони, так і з боку працівників правоохоронних органів. Так, перші за наявності очевидних ознак злочину іноді не направляють зібрані адміністративні матеріали за фактами самовільних рубок до компетентних правоохоронних органів для початку досудового розслідування, безпідставно накладаючи на злочинців адміністративні стягнення. Аргументується це тим, що лісова охорона має повноваження самостійно визначати ознаки адміністративного проступку [29, с. 31]. З іншого боку, «працівники органів внутрішніх справ почасти виносять постанови про закриття кримінального провадження на підставі п. 1 ч. 1 ст. 284 КПК України у зв'язку із відсутністю складу кримінального правопорушення у випадках, коли суми завданої шкоди перевищують 20 тис. грн. Правовою мотивацією цього є відсутність у законі чіткого розміру «істотності» шкоди, завданої незаконними рубками» [10]. На необхідності чіткого законодавчого розмежування адміністративної та кримінальної відповідальності за вчинення незаконної порубки лісу наголошують й інші правники [45, с. 236; 46, с. 94–95].

5. Підхід законодавця до конструювання складу злочину, передбаченого ст. 246 КК України (маємо на увазі другу форму діяння – незаконну порубку дерев і чагарників у заповідниках або на територіях та об'єктах ПЗФ, або в інших особливо охоронюваних лісах), не виключає застосування до особи, яка вчинила таку порубку, ч. 2 ст. 11 КК України. Нагадаємо, що у випадку *малозначності* має місце розбіжність між законодавчою оцінкою типової суспільної небезпеки певного виду злочинної поведінки та небезпекі конкретного випадку такої поведінки. Наприклад, за певних обставин така розбіжність може мати місце в разі порубки одного дерева в заповіднику або інших особливо охоронюваних лісах і, відповідно, розглядатись із позиції положення про малозначність. Злободенням такої постановки питання зумовлена, зокрема, тим, що сьогодні регулятивним законодавством належним чином

не вирішується проблема заготівлі паливних дров особами, які проживають у межах ПЗФ або навколо відповідних об'єктів і територій [47].

Аналіз практики із цього питання кваліфікації демонструє, що суди зазвичай уникають застосування ч. 2 ст. 11 КК України щодо осіб, які здійснюють незаконну порубку лісу, хоча в деяких випадках убачаються ознаки малозначності діяння. Так, особа, перебуваючи в лісовому масиві с. Розтоки Косівського району Івано-Франківської області на території Рожинського лісництва Косівського районного підприємства «Райагроліс», що належить до ПЗФ, діючи без відповідного дозволу, виданого уповноваженим органом, учинила незаконну порубку одного сиророслого дерева породи «ялина» загальною кубомасою 0,99 куб. м. Дії обвинуваченого Косівський районний суд Івано-Франківської області у вирокі від 27 лютого 2015 р. кваліфікував як учинення незаконної порубки лісу на території ПЗФ [48].

Згідно з викладеними обставинами, вчинене діяння формально містить ознаки складу злочину, передбаченого ст. 246 КК України, у другій формі його об'єктивної сторони. Водночас є підстави констатувати мізерність шкоди, завданої в результаті вчинення зазначеного діяння (було зрубане одне невелике дерево). Виходячи з того, що за судженням відразу розпорядився зрубаним деревом, можна говорити й про суб'єктивну складову малозначності (він мав намір учинити саме малозначне діяння).

Безумовно, під час вирішення питання про зарахування незаконної порубки дерева до малозначного діяння потрібно враховувати ступінь його екологічної цінності. Малозначність повинна виключатись, якщо йдеться про порубку цінного або рідкісного дерева, занесеного до Червоної книги України, або дерева, яке має виняткове значення для збереження біорізноманіття. Схожу позицію із цього питання займає О.В. Сторчоус, який пише, що на практиці можуть мати місце випадки вчинення на території ПЗФ незаконної порубки одного дерева невеликого діаметру, порода якого не становить великої цінності (клен американський, верба тощо). Дослідник констатує, що за цих обставин правоохоронні органи можуть зарахувати такі дії до малозначних [29, с. 21]. Водночас проблематичним видається застосування положення про малозначність у разі вчинення особою незаконної порубки дерев і чагарників у лісах, захисних та інших лісових насадженнях, якщо це заподіяло істотну шкоду (перша форма діяння, передбаченого ст. 246 КК України). Сказане зайвий раз підкреслює показану нами раніше недосконалість використаного в ч. 2 ст. 11 КК України звороту «істотна шкода», здатного ускладнювати розуміння справжнього змісту цієї кримінально-правової норми, та необхідність її термінологічного уточнення [49].

6. Потрібно звернути увагу на те, що в практиці застосування ст. 246 КК України інколи відбувається змішування першої (незаконна порубка дерев і чагарників у лісах, захисних та інших лісових насадженнях, що заподіяло істотну шкоду) і другої (незаконна порубка дерев і чагарників у заповідниках або на територіях та об'єктах ПЗФ, або в інших особливо охоронюваних лісах) форм діяння. Так, установлення незаконної порубки лісу в заповіднику не вимагає від суду визначення наявності або відсутності заподіяної істотної шкоди, адже остання в такому випадку не є обов'язковою ознакою складу злочину (за конструкцією він є формальним).

Цього, однак, не врахував Великоберезнянський районний суд Закарпатської області, який у вирокі від 25 жовтня 2016 р. встановив, що особа на території ПЗФ (урочище «Болотино») Костринського природоохоронного науково-дослідного відділення Ужанського національного природного парку (НПП) без передбаченого законом дозволу здійснила незаконну порубку одинадцяти дерев, чим спричинила природному парку майнову шкоду на за-

гальну суму 14 704 грн. Незважаючи на місце вчинення злочину, яке тут має самостійне юридичне значення, суд визнав правильною кваліфікацію дій обвинуваченого як незаконної порубки дерев у лісах, що заподіяло істотну шкоду [50]. Повторимо, що для другої форми злочинного діяння, передбаченого ст. 246 КК України, наявність істотної шкоди значення для кваліфікації не має, відповідно, не потребує встановлення. Виняток становлять лише згадані випадки, коли істотна шкода може вважатись не заподіяною через малозначність.

Незаконна порубка дерев і чагарників у лісах, захисних та інших лісових насадженнях визнається закінченим злочином із моменту заподіяння в результаті незаконної порубки лісу істотної шкоди, а вчинення таких дій у заповідниках або на територіях та об'єктах ПЗФ, або в інших особливо охоронюваних лісах – із моменту відокремлення дерева або чагарнику від кореня або заподіяння зазначеним представникам флори пошкоджень, які викликають їх загибель або припинення росту. Та обставина, що особа ще не встигла скористатись незаконно здобутим, на кваліфікацію за ст. 246 КК України як закінченого злочину не впливає.

Наступне заволодіння зрубаним лісом, здійснене тим, хто вчинив незаконну порубку лісу, на нашу думку, не потребує додаткової кваліфікації як злочин проти власності. Інакше кажучи, ми не підтримуємо думку про те, що незаконна порубка й подальше заволодіння зрубаними деревами та чагарниками посягають на різні об'єкти кримінально-правової охорони (відносини з охорони та раціонального використання лісових насаджень і відносини власності, відповідно), а тому мають кваліфікуватись за сукупністю злочинів [51; 52; 53]. Ураховуючи момент закінчення злочину, передбаченого ст. 246 КК України, а також усталені в доктрині підходи до розмежування злочинів проти довкілля і злочинів проти власності [54], немає підстав убачати посягання на два різні родові об'єкти у випадку вилучення дерев і чагарників із природного середовища шляхом незаконної порубки лісу (остання не повинна розглядатись як спосіб розкрадання лісу). На кваліфікацію розглядуваних дій не впливає те, що незаконна порубка лісу може здійснюватись не лише з корисливих мотивів, а також факт затримання бракон'єра не безпосередньо в момент незаконної заготівлі деревини, а під час її транспортування чи зберігання. Таку саму позицію обстоює О.В. Сторчоус: «При самовільній рубці дерева та чагарники вилучаються з природного середовища свого зростання, а не зі сфери власності. З цих причин у кримінально-правовому розумінні вкрасти ліс на корені неможливо» [29, с. 52].

Разом із тим незаконна порубка лісу, як слушно зазначається в літературі, може утворювати реальну сукупність із відповідним злочином проти власності (зокрема крадіжкою) у випадку заволодіння особою деревами або чагарниками, незаконно порубленими нею й надалі оприбуткованими уповноваженими працівниками лісових господарств, про що відомо злочинцю [29, с. 54; 55, с. 53–54; 56, с. 125] (незаконно добута деревина має вилучатись у порушників лісового законодавства й підлягати секвеструванню).

7. Певні суперечності можуть виникати в частині тлумачення поняття **порубки**, яке використовується для позначення суспільно небезпечного діяння, передбаченого ст. 246 КК України. Адже фахівці по-різному розкривають його зміст.

Так, буквальне тлумачення порубки лісу не виправдано звужує зміст ст. 246 КК України. Подібне тлумачення дає змогу вважати кримінально караною лише таку порубку лісу, що полягає у відділенні дерев і чагарників від коренів незалежно від засобів і способів, які для цього використовуються [57, с. 280–281; 58, с. 439]. Така точка зору була панівною й щодо передбаченої ст. 160 КК 1960 р. незаконної рубки лісу [8, с. 155]. Наведений підхід загалом

відповідає лексичному значенню порубки, під якою зазвичай розуміється відокремлення сиророслого стовбура від землі будь-яким способом (спилування, зрубання, корчування тощо) [29, с. 18, 22].

Однак більш прийнятним, на нашу думку, під час визначення змісту кримінально-правової заборони, присвяченої незаконній порубці лісу, є інше (більш широке) її тлумачення. Як й інші дослідники [2, с. 87–88, 165; 59, с. 168–169], вважаємо, що порубка лісу має охоплювати не тільки відокремлення дерева або чагарнику від кореня або викорчовування (видалення деревостану з корінням) чи викопування, а і їх пошкодження до стану припинення росту (наприклад, відокремлення основних гілок від стовбура дерева, нанесення на стовбурі дерева глибоких порізів, знищення кореневої системи).

Згідно з приміткою 3 до Такс для обчислення розміру школи, заподіяної лісу підприємствами, установами, організаціями та громадянами незаконним вирубанням і пошкодженням дерев і чагарників до ступеня припинення росту, затверджених Постановою КМУ від 23 липня 2008 р. № 665, до пошкоджених до стану припинення росту належать дерева з переламаними стовбурами, обідраною корою понад 30 відсотків периметра дерева (незалежно від довжини за висотою стовбура), обшморганого кроною понад половину її довжини, обідраними та зламаними скелетними коренями понад половину периметра стовбура, а також повалені дерева й такі, що мають нахил понад 30 градусів від вертикальної осі. До речі, з назви цього нормативного акта випливає існування різниці між незаконною порубкою лісу та пошкодженням дерев і чагарників до ступеня припинення їх росту. І це є додатковим (так би мовити, нормативним) аргументом на користь відповідного уточнення диспозиції ст. 246 КК України.

Показово, що деякі суди поділяють обстоюваний нами підхід до розуміння поняття порубки лісу, враховуючи під час кваліфікації не лише зрублені, а й пошкоджені дерева. Так, на підставі вироку Кременецького районного суду Тернопільської області від 7 квітня 2016 р. особу було засуджено за вчинення злочину, передбаченого ст. 246 КК України. Перебуваючи на території ПЗФ – Кременецького ботанічного саду, особа без спеціального дозволу здійснила незаконну порубку, зрізавши бензопилою одне дерево породи «ясен». Унаслідок падіння цього дерева після його відокремлення від пня було пошкоджено два дерева породи «граб» і «клен» до ступеня припинення їх росту [60].

Задля уникнення ймовірних непорозумінь, пов'язаних із визначенням змісту поняття «порубка», вважаємо, як б давали змогу визначити пошкодження дерев і чагарників до стану припинення росту як самостійну (альтернативну) форму суспільно небезпечного діяння поряд із власне порубкою лісу. Про необхідність такого законодавчого кроку послідовно зазначає П.В. Мельник [20, с. 85; 21, с. 159, 171; 62, с. 192]. Сказане стосується й таких дій, як викопування дерев і чагарників, їх виривання в тому числі за допомогою вибухових речовин, випалювання коренів.

До речі, про доцільність указаних законодавчих змін свідчить і зарубіжний досвід. Так, відповідно до ст. 109 КК Латвійської Республіки, кримінально караним діянням визнається не лише порубка відповідних дерев, а і їх знищення або пошкодження. У ст. 260 КК РФ пошкодження дерев і чагарників, а так само ліан до стану припинення росту поряд із порубкою виділено як самостійна (альтернативна) форма об'єктивної сторони. Із приводу доречності такого законодавчого кроку в юридичній літературі можна прочитати, що пошкоджені рослини, припиняючи свій ріст, «випадають» із екологічної системи, позбавляються економічного значення й у більшості випадків приречені на загибелю [15, с. 109; 62, с. 561].

Задля справедливості відзначимо існування й іншої точки зору, яка полягає в тому, що альтернативна законо-

давча вказівка на пошкодження дерев, чагарників і ліан до стану припинення росту є «надмірністю» кримінально-правової заборони, оскільки таке пошкодження, будучи фактично замахом на незаконну порубку деревостанів, на практиці не зустрічається [12, с. 7, 8]. Погодитись із тезою про відсутність таких фактів складно, зокрема, через те, що пошкодження дерев до стану припинення росту нерідко є наслідком технологічного процесу незаконної порубки: «... при вчиненні незаконних лісозаготівель «чорні лісоруби» не турбуються про збереження сусідніх дерев на ділянці, тому під час завалювання дерев часто пошкоджують прилеглі насадження. Трапляються також випадки, коли злочинці під час трелювання хлистами пошкоджують молоді дерева» [29, с. 19–20]. Крім того, мотиви вчинення зазначених дій можуть бути хуліганськими: «Наприклад, без отримання лісорубного квитка особи обдирають кору сиророслої липи або порушники кільцюють дерева на корені, усвідомлюючи, що після таких дій рослини всохнуть» [10].

Під час вирішення розглядуваного питання потрібно, крім усього іншого, враховувати наявний сьогодні дисбаланс між підходами до адміністративно-правової та кримінально-правової охорони лісу. Так, незаконна порубка дерев і чагарників є діянням подвійної протиправності, адже залежно від обставин тягне за законом як адміністративну, так і кримінальну відповідальність. Натомість знищення або пошкодження лісових культур, молодняка й підросту має своїм наслідком лише адміністративну відповідальність. Учинення аналогічних дій, якщо вони завдають істотну шкоду або здійснені на території особливо охоронюваних лісів, зазвичай не тягне кримінальної відповідальності (виняток становлять діяння, які мають ознаки складу злочину, передбаченого ст. 245 КК України).

Порушення порядку заготівлі деревини, яке безпосередньо не полягає в незаконній порубці лісу (наприклад, залишення на лісосіках пнів вище встановленого розміру, захаращування місць вирубки відходами, невивезення з лісосіки деревини в установлений строк або залишення її в місцях рубок, залишення недорубів або зрубаних дерев у завислому стані, ведення рубок способами, які викликають ерозію ґрунту), тягне за собою не кримінальну, а адміністративну відповідальність (ст. 64 КУпАП).

8. Диспозиція ст. 246 КК України не конкретизує способів порубки лісу, а також знаряддя, час і місце її здійснення. Хоча такі ознаки не впливають на кваліфікацію посягання, вони сприяють більш точній характеристиці об'єктивної сторони, визначенню ступеня суспільної небезпеки вчиненого та (в деяких випадках) правильного встановленню розміру шкоди, заподіяної незаконною порубкою. Наприклад, проведення незаконної порубки лісу із застосуванням хімічних або технічних засобів, підпалу (випалювання коренів дерева) або вибуху є більш суспільно небезпечним, ніж спилування чи порубка деревостанів. Так, лісопорушник, незаконно спиливши в лісі дерева, може причепити їх до трактора для транспортування й потягнути до дороги, при цьому гусениці трактора та деревостани можуть зламати велику кількість інших деревостанів і чагарників. Отже, знищуються не тільки спилані дерева, а й рослинність навколо, вся лісова ділянка стає непридатною [2, с. 100].

Уважаємо, що використання транспортних засобів для незаконної порубки дерев і чагарників, якщо воно спричинило значно більшу або додаткову шкоду, має враховуватись судом під час індивідуалізації кримінальної відповідальності. Сьогодні (за умови продемонстрованої вище розмитості змісту істотної шкоди) використання таких засобів може, серед іншого, покладатись в основу обґрунтування істотності заподіяної шкоди.

На відміну від ст. 246 КК України, у ст. 248 КК України «Незаконне полювання» передбачено таку кваліфікуючу ознаку, як використання транспортних засобів. Деякі прав-

ники наполягають на доповненні кримінально-правової норми про незаконну порубку лісу подібною кваліфікуючою ознакою, аргументуючи це тим, що велика кількість випадків незаконної порубки лісу поєднується з використанням спеціальної лісозаготівельної техніки. Учинення злочину в цьому разі заподіює шкоду всій екологічній системі лісової ділянки і свідчить про підвищену суспільну небезпеку скоєного [12, с. 9, 21; 56, с. 10, 101–102].

Видається, однак, що вплив використання транспортних засобів на суспільну небезпеку незаконної порубки лісу не варто перебільшувати. В одних випадках використання транспортних засобів може підвищувати суспільну небезпеку аналізованого злочину (коли внаслідок використання таких засобів пошкоджуються або знищуються рослини, чагарники, дерева тощо). В інших випадках, коли особа використовує транспортний засіб лише для прибуття до місця незаконної порубки лісу чи для перевезення зрублених деревостанів, ступінь суспільної небезпеки вчиненого залишається незмінним. Аналогічний підхід, до речі, застосовується під час тлумачення відповідної кваліфікуючої ознаки складу злочину, передбаченого ст. 248 КК України. Так, полювання з використанням транспортних засобів передбачає, що транспортний засіб застосовується безпосередньо для вистежування, переслідування й добування звірів і птахів (а не для вивезення браконьєрів на місце полювання чи перевезення незаконного здобутого).

Можна спрогнозувати, що в разі реалізації згаданої ідеї, спрямованої на вдосконалення статті КК про відповідальність за незаконну порубку лісу, суди кваліфікуватимуть цей злочин, учинений із використанням транспортних засобів, у всіх випадках їх використання, незважаючи на характер спричиненої ними шкоди. Це призведе до порушення базових принципів кримінального права. Зрозуміло, однак, що цього можна уникнути, якщо здійснювати виважене тлумачення вдосконаленого відповідним чином кримінального закону.

9. Нерідко незаконна порубка лісу стається внаслідок злочинних діянь службових осіб, котрі не лише не зберігають лісовий фонд, а, навпаки, самі займаються його кримінально караною порубкою. Ідеться про службових осіб органів управління лісами та лісової охорони, а також службових осіб юридичних осіб – лісокористувачів.

Так, на Вінниччині викрито злочинну групу в складі лісного одного з лісогосподарських підприємств області і двох місцевих жителів, які протягом півроку незаконно зрубали понад 1,8 тис. дерев. Продавши їх, злочинці заробили більше ніж 1,3 млн. грн. [63] Помічник лісного одного з лісогосподарських підприємств Львівщини неналежно склав документи щодо проведення суцільної санітарної рубки, в результаті чого під рубку було відведено більш якісну ділянку й заподіяно шкоду в розмірі 260 тис. грн. [64].

Випадки незаконної порубки лісу, вчиненої службовою особою (наприклад, керівником лісогосподарського підприємства, працівником лісової охорони) з використанням свого службового становища, повинні одержувати юридичну оцінку за сукупністю злочинів – за ст. 246 і (за наявності до цього підстав) нормою КК України про відповідний злочин у сфері службової діяльності (зокрема ст. ст. 364, 364-1 КК України). При цьому службова особа може виконувати роль не лише виконавця (співвиконавця), а й організатора, пособника чи підбурювача, що має бути відповідним чином відображено під час кваліфікації. Тут уважасмо за доречне пригадати сформульоване В.М. Кудрявцевим правило, згідно з яким відсутня ідеальна сукупність злочинів у тому випадку, коли дії винного спричиняють шкоду об'єктам, які знаходяться між собою у відносинах підлеглості або один із об'єктів є частиною іншого [65, с. 248–249]. Основні безпосередні об'єкти незаконної порубки лісу та зловживання службовим ста-

новищем (зловживання повноваженнями службовою особою юридичної особи приватного права) не перебувають між собою у взаємозв'язку, вказаному В.М. Кудрявцевим, і жоден із них немає підстав розглядати як більш повний порівняно з іншим. При цьому, як зазначає М.І. Коржанський, якщо вчинене є посяганням на різні безпосередні об'єкти кримінально-правової охорони, то його треба кваліфікувати за сукупністю злочинів [66, с. 55].

Зловживання службовою особою, відповідальною за охорону чи забезпечення раціонального використання лісового фонду, наданими їй повноваженнями чи недбале ставлення до них, що призвело до незаконної порубки лісу, за наявності до цього підстав потрібно кваліфікувати як той чи інший злочин у сфері службової діяльності (без інкримінування ст. 246 КК України). Наприклад, маючи право видавати дозволи на вирубку лісу, що займає територію, відведену на законних підставах під порубку, службова особа здійснює це своє повноваження, порушуючи порядок видачі лісорубних документів.

Зроблені нами вище щодо норм КК України про службові злочини застереження «за наявності до цього підстав» зумовлені, зокрема, необхідністю врахування положень Закону України «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України щодо імплементації до національного законодавства положень статті 19 Конвенції ООН проти корупції» від 21 лютого 2014 р., на підставі якого з КК України виключено ст. 365-1 «Перевищення повноважень службовою особою юридичної особи приватного права незалежно від організаційно-правової форми»; сферу застосування ст. 365 обмежено випадками перевищення влади або службових повноважень працівниками правоохоронних органів; у диспозиції ч. 1 ст. 364 слова «з корисливих мотивів чи в інших особистих інтересах або в інтересах третіх осіб» замінено словами «з метою одержання будь-якої неправомірної вигоди для себе чи іншої фізичної або юридичної особи».

У юридичній літературі питання, чи відбулася внаслідок останньої з указаних законодавчих змін часткова декриміналізація зловживання владою або службовим становищем, вирішується суперечливо. Уважасмо, що на це питання варто давати ствердну відповідь: використання службовою особою влади чи службового становища всупереч інтересам служби, вчинене в інтересах, відмінних від мети одержання неправомірної вигоди, не утворює складу злочину, передбаченого чинною редакцією ст. 364 КК України, навіть за умови настання істотної шкоди чи тяжких наслідків.

Оцінка доречності такої законодавчої новели виходить за межі проблематики статті, у зв'язку з чим обмежимось тут викладенням фрагменту з відгуку офіційного опонента М.І. Мельника на кандидатську дисертацію В.Я. Громка «Вчинення злочину службовою особою як обставина, що обтяжує відповідальність за кримінальним правом України». М.І. Мельник пише про необгрунтоване звуження в цьому разі рамок кримінальної відповідальності за злочин, передбачений ст. 364 КК України, про виникнення конкуренції норм, передбачених ст. ст. 364 і 368 КК України, яка породжує складність кваліфікації вчиненого службовою особою і створює додаткові перешкоди в ефективному реагуванні кримінально-правовими засобами на службові зловживання. Як наслідок, робиться висновок про те, що чинна редакція статті 364 КК України потребує радикальних, а не косметичних змін.

Можемо констатувати, що в судовій практиці роль службової особи в незаконній порубці лісу не завжди дістає належну кримінально-правову оцінку.

Так, згідно з вироком Великоберезнянського районного суду Закарпатської області від 26 квітня 2012 р., особа, будучи працівником державної лісової охорони, засуджена за вчинення злочину, передбаченого ч. 2 ст. 364 КК

України. Як установив суд, ця особа була співробітником правоохоронного органу, до кола обов'язків якого входило здійснення охорони лісу й довіреного майна на території ПЗФ Ужанського НПП. Зловживаючи службовим становищем, діючи умисно, з корисливих мотивів і в супереч інтересам служби, засуджений у серпні та жовтні 2011 р. надав дозвіл жителям с. Стричава заготовляти дрова, внаслідок чого заподіяв істотну шкоду лісництву на загальну суму 54 165 грн. Під час валки дерева загинула людина в результаті падіння на неї дерева. Відповідно до неспростованих судом показань особи, визнаної винуватою в учиненні злочину, вона також надала іншим особам дозвіл на заготівлю дров в урочищі «Верхні Лужки». При цьому всі вони разом поїхали до урочища, де зрізали дерево породи «бук» [67].

Як бачимо, суд залишив без належної кримінально-правової оцінки участь засудженого в незаконній порубці лісу іншими особами. Хоча з огляду на викладені обставини, крім службового зловживання, кваліфікованого за ч. 2 ст. 364 КК України, дії зазначеної особи мали б отримати оцінку як співучасть у незаконній порубці лісу (вид співучасті через брак фактичних даних установити проблематично).

У судовій практиці мають місце й зворотні ситуації, коли дії службової особи кваліфікуються як незаконна порубка лісу, але водночас виключається кваліфікація за статтями КК про службові злочини, хоч для інкримінування останніх підстави вбачаються.

Так, Іванківський районний суд Київської області встановив, що особа, перебуваючи на посаді головного інженера відділення лісового господарства «Чорнобильська Пуща» та виконуючи обов'язки директора цього відділення лісового господарства, прибула на територію Луб'янського лісництва ВЛП «Чорнобильська Пуща» ДСП «Чорнобильський спецкомбінат», де на підставі лісорубного квитка проходила суцільна санітарна рубка дерев. Ця службова особа, завідомо знаючи про те, що лісорубний квиток на вирубку дерев на території 425-го лісового кварталу Луб'янського лісництва не видавався, дала усну вказівку оператору лісозаготівельної спецтехніки ТОВ «Карпат Вуд» на здійснення порубки дерев на території першого виділу 425-го лісового кварталу Лубенського лісництва й, використовуючи авторитет своєї посади, заперила останнього про наявність усіх відповідних дозвільних документів на здійснення рубки дерев на території кварталу. Незважаючи на встановлений судом факт використання службового становища, дії головного інженера одержали кваліфікацію лише за ст. 246 КК України [68].

Із погляду кваліфікації пов'язаних із незаконною порубкою лісу зловживань уповноважених службових осіб викликає інтерес вирок Долинського районного суду Івано-Франківської області від 6 травня 2011 р., на підставі якого майстра лісу Людвиківського лісництва державного підприємства «Вигодське лісове господарство» засуджено за ч. 5 ст. 27, ст. 246 і ч. 3 ст. 191 КК України. Ця службова особа, як зазначається у вироку, зловживаючи службовим становищем, незаконно, без оформлення відповідних документів надала своєму знайомому дозвіл на рубку дерев у ввіреному їй обході, чим сприяла вчиненню незаконної порубки дерев. Знайомий, користуючись таким дозволом та усвідомлюючи його неправомірний характер, у період з 22 по 24 січня 2011 р. здійснив незаконну порубку 18 дерев породи «ялина» загальною кубомасою 4, 2 куб. м, за що був засуджений за ст. 246 КК України [69].

Щодо кваліфікації дій згаданої службової особи хотіли б висловити такі міркування. Із неспростованих у вироку показань засуджених випливає, що майстер лісу дозволив своєму знайомому здійснити в урочищі «Йозифеталь» заготівлю вітроломної деревини. Ця особа, побачивши вже в лісі, що вітровальні дерева є гнилими, самостійно вирішила зрубати кілька сиророслих дерев. За таких

обставин інкримінування ч. 5 ст. 27, ст. 246 КК України службовій особі, у поведінці якої вбачається так зване необережне пособництво, вважаємо безпідставним (через відсутність усіх необхідних суб'єктивних ознак співучасті в злочині). Правильність кваліфікації аналізованих дій службової особи як розтрати майна, вчиненої службовою особою шляхом зловживання службовим становищем, також викликає сумнів як через відсутність у цьому разі об'єктивної й суб'єктивної сторін складу злочину, передбаченого ст. 191 КК України (і тим більше вчиненого за попередньою змовою групою осіб, як про це зазначив у вироку суд), так і у зв'язку з неоднозначністю питання про зарахування дерев на корені (пні) до майна.

Тут доречно буде зазначити, що, оцінюючи кваліфікацію за ст. 197 КК України діянь лісника одного з лісогосподарських господарств Закарпатської області, визнаного винуватим у неналежному виконанні своїх обов'язків з охорони лісу, внаслідок чого в закріпленому за ним обході невстановлені особи самовільно зрубали дерева, М.І. Панов і П.В. Олійник звернули увагу на те, що об'єктом злочину, передбаченого ст. 197 КК України, є відносини власності, а предметом – чуже майно. У розглядуваному ж випадку ліс, зокрема дерева на корені, які було доручено охороняти ліснику, є природними об'єктами в їх природному стані; відповідно, вони не входять до складу відносин власності, охоронюваних за допомогою ст. 197 КК України [70, с. 91–92]. Сказане, як видається, є підстави екстраполювати й на ст. 191 КК України. Отже, дії майстра лісу Людвиківського лісництва державного підприємства «Вигодське лісове господарство», на нашу думку, мали б кваліфікуватись як відповідний злочин у сфері службової діяльності.

Разом із тим відзначимо, що питання про зарахування тих чи інших осіб, які здійснюють свою діяльність у сфері лісокористування або лісоуправління, до категорії службових осіб є дискусійним. Зокрема, Р.Л. Максимович, який докладно досліджував цю проблему, вважає, що лісників і лісничих за ознакою здійснення ними функцій представника влади потрібно визнавати службовими особами [71, с. 256–265]. Проте судовій практиці відомі випадки, коли лісник не визнавався службовою особою.

Так, особа обвинувачувалась у тому, що вона, працюючи на посаді лісника комунального підприємства «Дертка», маючи доступ до ввіреної їй під охорону ділянки лісу й будучи відповідальною за збереження лісових насаджень ввіреного обходу та їх охорону, діючи з корисливих мотивів, учинила незаконну порубку 137 дерев породи «сосна», чим заподіяла істотну шкоду лісовому господарству. Орган досудового слідства дії цієї особи кваліфікував за ст. 246 КК України, а також за ч. 3 ст. 365 КК України – як перевищення службових повноважень, що спричинило тяжкі наслідки охоронюваним законом державним і громадським інтересам. У вироку від 26 жовтня 2012 р. Ізяславський районний суд Хмельницької області зробив висновок, що правовий статус лісника як службової особи був визначений помилково, оскільки ця особа не була наділена організаційно-розпорядчими або адміністративно-господарськими функціями. Згідно з посадовою інструкцією лісника, на нього покладалось здійснення виробничих функцій, відповідно до договору про повну матеріальну відповідальність, особа була зобов'язана охороняти ввірене їй майно – ліс – із правом збереження та відпуску лісопродукції. Особа, дії якої кваліфіковані за ст. 365 КК України, не була уповноважена управляти чи розпоряджатися зазначеним майном. З огляду на те, що ліснику не надано права складати документи, які мають правовий характер, тобто приймати рішення, обов'язкові до виконання фізичними чи юридичними особами, він не може вважатися службовою особою. На переконання суду, посада лісника не включена до переліку посадових осіб державної лісової охорони згідно з Положенням про дер-

жавну лісову охорону, затвердженим Постановою КМУ від 16 вересня 2009 року № 976, що також підтверджує висновок про помилкове зарахування лісника до категорії службових осіб [72].

Зрозуміло, що відсутність однакового підходу до вирішення питання про визнання лісника службовою особою в кримінально-правовому розумінні цього поняття, яка спостерігається в судовій практиці навіть на рівні рішень ВСУ [73], є украй небажаною.

Свого часу ми висловились за включення до ст. 246 КК України кваліфікуючої ознаки «з використанням службового становища» й, відповідно, встановлення за цей кваліфікований різновид незаконної порубки лісу більш суворого покарання [25, с. 461]. Про потребу посилення кримінальної відповідальності за пов'язані з незаконною порубкою лісу зловживання посадових осіб, які забезпечують управління лісовим господарством України і при цьому використовують на шкоду потребам лісового господарства своє службове становище, ведуть мову й інші дослідники [1, с. 11, 15; 2, с. 124, 138]. Докладно відповідна проблема вдосконалення КК нами вже висвітлювалась – стосовно відповідальності за незаконне видобування корисних копалин [74, с. 228–234], у зв'язку з чим обмежись такими міркуваннями.

Крім того, що існують підстави для зарахування розглядуваної обставини до кваліфікуючих ознак незаконної порубки лісу, втілення в життя розглядуваної пропозиції здатне усунути продемонстровану та наявну на практиці неоднозначність щодо кваліфікації відповідних злочинних посягань. На користь згаданої пропозиції вказує й величезна дискусійне звучення сфери застосування кримінально-правової заборони, передбаченої ст. 364 КК України, а так само звучення сфери застосування ст. 365 КК України, не кажучи вже про проблему встановлення змісту істотної шкоди й тяжких наслідків як ознаки об'єктивної сторони складів деяких службових злочинів. При цьому ми чудово усвідомлюємо притаманну нашій пропозиції фрагментарність у вирішенні вказаної кримінально-правової проблеми. Мається на увазі сформульована М.І. Хавронюком ідея уніфікованого (наскрізного) посилення кримінальної відповідальності за злочини, вчинювані шляхом службових зловживань, яка (ідея) втілена й розвинута в дисертації В.Я. Громка [75, с. 196–197].

Водночас формулювання відповідної кваліфікуючої ознаки незаконної порубки лісу («з використанням службового становища») потребує уточнення. Адже, як слушно зауважує В.Я. Громко, у подібних випадках треба брати до уваги використання законодавцем подібних, проте відмінних конструкцій – «зловживання службовим становищем» і «зловживання повноваженнями»: перша позначає протиправні діяння «публічних» службових осіб, поняття яких закріплено в примітці ст. 364 КК України, а інша – діяння, зокрема, службових осіб юридичних осіб приватного права. Це унеможливило посилену кримінальну відповідальність службових осіб юридичних осіб приватного права, якщо в тій чи іншій нормі КК відповідальність пов'язується з використанням (зловживанням) службового становища [75, с. 8, 177–180, 195].

Проведене дослідження дає змогу зробити висновок, що, незважаючи на активне застосування ст. 246 КК України в судовій практиці, чинна редакція цієї кримінально-правової заборони не позбавлена серйозних недоліків, які породжують значні труднощі під час кваліфікації незаконної порубки лісу. У зв'язку з цим законодавче описання складу вказаного злочину проти докільля потребує вдосконалення принаймні в частині конкретизації істотності шкоди як криміноутворювальної ознаки й чіткого розмежування відповідних злочинних та адміністративних караних лісових правопорушень; охоплення диспозицією досліджуваної статті КК випадків пошкодження дерев і чагарників до стану припинення росту й зумовленого цим уточнення назви ст. 246 КК України; розкриття безпосередньо в її тексті поняття незаконності порубки дерев і чагарників; вирішення питання про визнання (невизнання) предметом складу злочину, передбаченого ст. 246 КК України, сухостійних дерев; виокремлення такого кваліфікованого складу незаконної порубки лісу, як учинення цього злочину шляхом використання службового становища або повноважень.

До перспективних напрямів наукових досліджень у вказаній сфері можуть бути зараховані питання: поширення сфери застосування ст. 246 КК України на випадки порубки дерев і чагарників, які не входять до складу лісового фонду України, і заволодіння зламаними деревостанами; подальшої диференціації кримінальної відповідальності за рахунок закріплення системи кваліфікуючих ознак незаконної порубки лісу; оптимізації санкцій ст. 246 КК України.

ЛІТЕРАТУРА

1. Мендик Л.В. Відповідальність за порушення лісового законодавства: автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.06 / Л.В. Мендик. – К., 2009. – 19 с.
2. Скворцова О.В. Кримінально-правова характеристика незаконної порубки лісу за кримінальним законодавством України (на підставі матеріалів практики Автономної Республіки Крим) : дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.08 / О.В. Скворцова. – Сімферополь, 2007. – 218 с.
3. Моніторинговий кримінологічний аналіз окремих видів злочинів в Україні (2013–2014 роки) : [наук.-практ. посібник] / [О.М. Литвак, Р.О. Стефанчук, Н.В. Лісова та ін.]. – К. : Національна академія прокуратури України, 2015. – 254 с.
4. Вітик І.Р. До питання вирішення ситуації з незаконною вирубкою лісів в Україні / І.Р. Вітик, Ю.І. Вітик // Протидія злочинності: теорія і практика : матеріали VII Всеукраїнської науково-практичної конференції (19 жовтня 2016 р.). – К. : Національна академія прокуратури України, 2016. – С. 154–159.
5. Шарипова О.В. Уголовная ответственность за незаконную порубку деревьев и кустарников, уничтожение или повреждение лесов (по материалам Дальневосточного региона) : дисс. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.08 / О.В. Шарипова. – Омск, 2006. – 180 с.
6. Інтерактивна карта вирубки лісів – початок реальної реформи в лісовій галузі – Тарас Кутювий // Офіційний веб-сайт органів виконавчої влади України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.kmu.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=249449637&cat_id=244276429.
7. Незаконная вырубка лесов в Украине за первое полугодие 2016 года выросла более чем на треть – и. о. главы Госагентства лесных ресурсов [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://sensor.net.ua/news/406373/nezakonnaya_vyrubka_lesov_v_ukraine_zh_pervoe_polugodie_2016_goda_vyroslo_bolee_chem_na_tret_ia_glavy.
8. Попревич В. Особливості положень КК 1960 р. щодо кримінальної відповідальності за лісопорушення / В. Попревич // Вісник прокуратури. – 2014. – № 3. – С. 153–161.
9. Іванова Н.Г. Запобігання злочинним посяганням на рослинний світ (за матеріалами Донецького регіону України) : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.08 / Н.Г. Іванова. – К., 2011. – 19 с.
10. Сторчоус О. Удосконалення юридичної відповідальності за порушення лісового законодавства та протидія обігу незаконно добутих лісових ресурсів: рекомендації щодо внесення змін у законодавство / О. Сторчоус. – К., 2016. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.fleg.org.ua/docs/1495>.
11. Попов І.В. Кваліфікація преступлений против природной среды : [учеб. пособ.] / И.В. Попов. – Омск : Омский юридический институт, 2011. – 140 с.
12. Конфоркин И.А. Уголовная ответственность за незаконную рубку лесных насаждений : автореф. дисс. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.08 / И.А. Конфоркин. – М., 2009. – 23 с.

13. Сардаров Э.Ш. К вопросу о предмете незаконной порубки деревьев и кустарников (ст. 260 УК РФ) / Э.Ш. Сардаров // Актуальные вопросы уголовного процесса современной России : межвузовский сборник научных трудов. – Уфа : РИО БашГУ, 2003. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://kalinovsky-k.narod.ru/b/ufa20033/31.htm>.
14. Сулейманов А.Л. Уголовно-правовой и криминологический анализ незаконной порубки деревьев и кустарников (по материалам Республики Дагестан) : дисс. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.08 / А.Л. Сулейманов. – Махачкала, 2002. – 176 с.
15. Лачин А.А. Уголовно-правовая охрана лесов в законодательстве России : дисс. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.08 / А.А. Лачин. – Рязань, 2004. – 183 с.
16. Гавриш С. Кримінальна відповідальність за незаконну порубку лісу (ст. 160 КК УРСР) / С. Гавриш // Радянське право. – 1980. – № 7. – С. 30–33.
17. Навроцький В.О. Кримінальне право України. Особлива частина : [курс лекцій] / В.О. Навроцький. – К. : Знання, 2000. – 771 с.
18. Басаев Д.В. Охрана лесов: уголовно-правовые и криминологические аспекты (по материалам Республики Бурятия) : дисс. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.08 / Д.В. Басаев. – СПб., 2004. – 219 с.
19. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / [Д.С. Азаров, В.К. Грищук, А.В. Савченко та ін.] ; за заг. ред. О.М. Джуки, А.В. Савченка, В.В. Чернея. – К. : Юрінком Інтер, 2016. – 1064 с.
20. Мельник П. Кримінально-правова відповідальність за незаконну порубку лісу: окремі питання / П. Мельник // Право України. – 2001. – № 6. – С. 84–87.
21. Мельник П.В. Правова охорона лісів Карпатського регіону України : дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.06 / П.В. Мельник. – Івано-Франківськ, 2002. – 195 с.
22. Справа № 526/1564/16-к, розглянута Галяцьким районним судом Полтавської області 24 жовтня 2016 р. // Єдиний державний реєстр судових рішень [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/62221660>.
23. Справа № 577/3861/16-к, розглянута Конотопським міськрайонним судом Сумської області 18 жовтня 2016 р. // Єдиний державний реєстр судових рішень [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/62062889>.
24. Справа № 0917/255/2012, розглянута Яремчанським міським судом Івано-Франківської області 12 червня 2012 р. // Єдиний державний реєстр судових рішень [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/24659730>.
25. Злочини проти довкілля : кримінально-правова характеристика : [практ. посіб.] / за ред. О.О. Дудорова. – Луганськ : РВВ ЛДУВС ім. Е.О. Дідоренка, 2014. – 616 с.
26. Марфіна Н.В. Адміністративна відповідальність за порушення лісового законодавства : дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.07 / Н.В. Марфіна. – К., 2007. – 214 с.
27. Матвійчук В.К. Теоретичні та прикладні проблеми кримінально-правової охорони навколишнього природного середовища : [монографія] / В.К. Матвійчук. – К. : Національна академія управління, 2011. – 368 с.
28. Сулима С. Вирізання на експорт. Буковинські ліси вже не зможуть сховати партизанів / С. Сулима // Голос України. – 16 травня 2015 р. – № 85.
29. Сторчоус О. Кримінальна відповідальність за самовільні порубки лісу : [навч. посіб.] / О. Сторчоус. – К. : ВАІТЕ, 2012. – 161 с.
30. Шишко І.В. Экономические правонарушения: Вопросы юридической оценки и ответственности / И.В. Шишко. – СПб. : Юридический центр Пресс, 2004. – 307 с.
31. Поліщук Г.С. Криминологічна характеристика та запобігання злочинам проти довкілля (за матеріалами причорноморського регіону України) : дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.08 / Г.С. Поліщук. – К., 2006. – 231 с.
32. Справа № 721/786/16-к, розглянута Путильським районним судом Чернівецької області 22 вересня 2016 р. // Єдиний державний реєстр судових рішень [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/61473841>.
33. Локтіонова В.В. Наслідки вчинення злочинів проти довкілля (кримінально-правове дослідження) : [монографія] / В.В. Локтіонова. – Кременчук : Видавель «ПП Щербатих», 2011. – 256 с.
34. Локтіонова В.В. Суспільно небезпечні наслідки у злочинах проти довкілля : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.08 / В.В. Локтіонова. – Х., 2013. – 20 с.
35. Справа № 300/848/16-к, розглянута Воловецьким районним судом Закарпатської області 19 жовтня 2016 р. // Єдиний державний реєстр судових рішень [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/62071345>.
36. Справа № 338/1043/16-к, розглянута Богородчанським районним судом Івано-Франківської області 12 жовтня 2016 р. // Єдиний державний реєстр судових рішень [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/62026087>.
37. Справа № 588/1144/16-к, розглянута Тростянецьким районним судом Сумської області 7 жовтня 2016 р. // Єдиний державний реєстр судових рішень [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/61874867>.
38. Справа № 163/1743/13-к, розглянута Любомльським районним судом Волинської області 27 листопада 2013 р. // Єдиний державний реєстр судових рішень [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/35714596>.
39. Справа № 0304/692/12, розглянута Апеляційним судом Волинської області 3 липня 2012 р. // Єдиний державний реєстр судових рішень [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/25004446>.
40. Брич Л.П. Теорія розмежування складів злочинів : [монографія] / Л.П. Брич. – Львів : Львівський державний університет внутрішніх справ, 2013. – 712 с.
41. Гритенко О.А. Незаконна вирубка лісу за кримінальним законодавством України: проблемні питання / О.А. Гритенко, П.М. Пацамай // Протидія злочинності в Україні: кримінально-правові та криминологічні аспекти : матер. Всеукр. наук.-практ. семінару (м. Миколаїв, 26 трав. 2016 р.). – Миколаїв : Луган. держ. ун-т внутр. справ ім. Е.О. Дідоренка, 2016. – С. 39–42.
42. Гавриш С.Б. Кримінально-правова охорона довкілля в Україні: проблеми теорії, застосування і розвитку кримінального законодавства / С.Б. Гавриш. – К. : Ін-т законодавства Верховної Ради України, 2002. – 634 с.
43. Правова система України: історія, стан та перспективи : у 5 т. / за заг. ред. В.В. Стахиса. – Х. : Право, 2008. – Т. 5 : Кримінально-правові науки. Актуальні проблеми боротьби зі злочинністю в Україні. – 2008. – 840 с.
44. Справа № 157/930/16-п, розглянута Камінь-Каширським районним судом Волинської області 28 вересня 2016 р. // Єдиний державний реєстр судових рішень [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/61644705>.
45. Глотова О.В. Особливості юридичної відповідальності за порушення законодавства про охорону лісів / О.В. Глотова // Актуальні проблеми держави і права. – 2005. – Вип. № 26. – С. 232–237.
46. Мельник П.В. Проблеми кримінально-правової кваліфікації злочинів проти довкілля / П.В. Мельник // Теорія кримінально-правової кваліфікації як феномен української кримінально-правової доктрини : тези доповідей та повідомлень учасників науково-практичної конференції, 16 січня 2016 р., м. Львів. – К. : Видавничий дім «АртЕк», 2016. – С. 91–95.
47. Банальна заготівля дров виявляє глибину кризи в заповідній справі // Голос України. – 2 грудня 2016 р. – № 230.
48. Справа № 347/430/15-к, розглянута Косівським районним судом Івано-Франківської області 27 лютого 2015 р. // Єдиний державний реєстр судових рішень [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/43319029>.
49. Дудоров О. Малозначність діяння: проблеми застосування та вдосконалення кримінального закону / О. Дудоров, Є. Письменський // Юридичний вісник України. – 19–25 лютого 2016 р. – № 7; 26 лютого – 3 березня 2016 р. – № 8.
50. Справа № 298/1102/16-к, розглянута Великоберезнянським районним судом Закарпатської області 25 жовтня 2016 р. // Єдиний державний реєстр судових рішень [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/62263871>.
51. Фалилеев В.А. Законодательный и правоприменительный подходы в сфере борьбы с экологическими преступлениями: в поисках гармонии / В.А. Фалилеев // Преступность, уголовная политика, уголовный закон : сб. науч. тр. / под ред. Н.А. Лопашенко ; Са-

- ратовский центр по исследованию проблем организованной преступности и коррупции. – Саратов : Изд-во ФГБОУ ВПО «Саратовская государственная юридическая академия», 2013. – С. 430–432.
52. Фалилеев В.А. Незаконная рубка и кража древесины: возможна ли совокупность преступлений? / В.А. Фалилеев [Электронный ресурс]. – Режим доступа : web-local.rudn.ru/web-local/prep/rj/files.php?f=pf.
53. Марець Б.М. Сукупність злочинів при незаконній порубці лісу та крадіжці деревини / Б.М. Марець // Юридичний науковий електронний журнал. – 2014. – № 4. – С. 187–189.
54. Дудоров О. Відмежування злочинів проти довкілля від злочинів проти власності / О. Дудоров, М. Комарницький // Вісник Національної академії прокуратури. – 2014. – № 3. – С. 61–70.
55. Зубкова В. Проблемы применения законодательства о незаконной порубке лесных насаждений по УК РФ / В. Зубкова, Н. Соколов // Уголовное право. – 2007. – № 2. – С. 50–54.
56. Соколов Н.А. Уголовная ответственность за незаконную рубку лесных насаждений : дисс. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.08 / Н.А. Соколов. – Вологда, 2007. – 190 с.
57. Кримінальне право України: Особлива частина : [підручник] / [Ю.В. Баулін, В.І. Борисов, В.І. Тютюгін та ін.] ; за ред. В.Я. Тація, В.І. Борисова, В.І. Тютюгіна. – 5-те вид., переробл. і допов. – Х. : Право, 2015. – 680 с.
58. Кримінальний кодекс України. Науково-практичний коментар : у 2 т. / за заг. ред. В.Я. Тація, В.П. Пшонки, В.І. Борисова, В.І. Тютюгіна. – Х. : Право, 2013. – Т. 2 : Особлива частина. – 2013. – 1040 с.
59. Сасов О.В. Кримінально-правова охорона лісу : дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.08 / О.В. Сасов. – К., 2002. – 211 с.
60. Справа № 601/2288/15-к, розглянута Кременецьким районним судом Тернопільської області 7 квітня 2016 р. // Єдиний державний реєстр судових рішень [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/57058396>.
61. Мельник П.В. Кримінально-правова охорона лісів (порівняльна характеристика України, Російської Федерації і Республіки Білорусь) / П.В. Мельник // Актуальні проблеми кримінального права, процесу та криміналістики : матеріали II-ї Міжнародної науково-практичної конференції (м. Одеса, 8 жовтня 2010 р.) : у 2 т. – Одеса, 2010. – Т. 1. – 2010. – С. 191–193.
62. Курс уголовного права. Особенная часть / под ред. Г.Н. Борзенкова и В.С. Комиссарова. – М. : ИКД «Зерцало-М», 2002. – Т. 4 : [учебник для вузов]. – 2002. – 672 с.
63. «33-й канал» // 17 липня 2013 р. – № 30.
64. Зозулінський Т. Викрадачі лісу / Т. Зозулінський // Юридичний вісник України. – 11–24 травня 2013 р. – № 19–20.
65. Кудрявцев В.Н. Общая теория квалификации преступлений / В.Н. Кудрявцев. – М. : Юрист, 1999. – 304 с.
66. Коржанський М.Й. Кваліфікація злочинів : [навчальний посібник] / М.Й. Коржанський. – 3-тє вид., доповн. та переробл. – К. : Атіка, 2007. – 416 с.
67. Справа № 702/32/12, розглянута Великоберезнянським районним судом Закарпатської області 26 квітня 2012 р. // Єдиний державний реєстр судових рішень [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/23859234>.
68. Справа № 366/466/16-к, розглянута Іванківським районним судом Київської області 25 березня 2016 р. // Єдиний державний реєстр судових рішень [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/58077418>.
69. Справа № 1-75/11, розглянута Долинським районним судом Івано-Франківської області 6 травня 2011 р. // Єдиний державний реєстр судових рішень [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/46004866>.
70. Панов М. Спірні питання відмежування злочинів проти власності від злочинів проти довкілля / М. Панов, П. Олійник // Юридична Україна. – 2013. – № 2. – С. 88–93.
71. Максимович Р.Л. Поняття службової особи у кримінальному праві України : [монографія] / Р.Л. Максимович. – Львів : Львівський державний університет внутрішніх справ, 2008. – 304 с.
72. Справа 2207/1111/2012, розглянута Ізяславським районним судом Хмельницької області 26 жовтня 2012 р. // Єдиний державний реєстр судових рішень [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/50443980>.
73. Ухвала колегії суддів Судової палати у кримінальних справах Верховного Суду України від 11 травня 2004 р. (витяг) / Верховний Суд України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.scourt.gov.ua/clients/vs.nsf/0/CDAA27ED4C03865AC2256F0B00579811?OpenDocument>.
74. Дудоров О.О. Кримінальна відповідальність за незаконне видобування корисних копалин в Україні : [монографія] / О.О. Дудоров, М.В. Комарницький, Д.О. Калмиков ; за ред. О.О. Дудорова, В.М. Комарницького. – Суми : РВВ ЛДУВС ім. Е.О. Дідоренка, 2016. – 567 с.
75. Громко В.Я. Вчинення злочину службовою особою як обставина, що обтяжує відповідальність за кримінальним правом України : дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.08 / В.Я. Громко. – Львів, 2015. – 224 с.